

1. Черезова І. О. Психологічні аспекти організації виховної роботи зі студентами у вищих навчальних закладах / І. О. Черезова // Вісник Київського міжнародного університету. Сер. : Психологічні науки. – К. : КМУ, 2006. – Вип. 9. – С. 181–190.

РЕЗЮМЕ

А. В. Овсянникова. Идеи А. Макаренко в современных моделях студенческого самоуправления.

В данной статье рассматривается понятие студенческого самоуправления, основные принципы его организации, цель и задания. Проанализировано студенческое самоуправление на современном этапе развития образовательного процесса в контексте идей А. Макаренко. Раскрыты актуальные проблемы студенческого самоуправления и возможные способы их разрешения. Обосновано мнение о том, что активная, целеустремлённая молодежь нуждается в существенной поддержке высшего учебного заведения, ведь именно университет должен стать одной из первых сред, в которой не просто разрешены формы творческой самореализации, но и поощряется общественная инициатива.

Ключевые слова: студенческое самоуправление, цель студенческого самоуправления, задания и принципы, общественная инициатива.

SUMMARY

A. Ovsyannikova. A. Makarenko's ideas in modern models of students' self-government.

The notion of students' self-government, basic principles of its organization, the main aims and its tasks are examined in this article. Students' self-government in a modern stage of educational process in the context of A. Makarenko's ideas are analyzed here. Actual problems of students' self-government and possible ways of their solutions are enlightened. A thought about active and purposeful young people who need efficient support of higher educational establishment, which should become for a student one of the first environment in which not only forms of creative self-realization are allowed, but initiative is encouraged, is expressed in this article.

Key words: students' self-government, goal of students' self-government, tasks and principles, public initiative.

УДК 378.147–057.875

І. І. Проценко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПОГЛЯДИ А. С. МАКАРЕНКА НА ПЕДАГОГІЧНУ ТЕХНІКУ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті проаналізовано погляди видатного педагога А. С. Макаренка щодо педагогічної майстерності, зокрема, техніки ведення навчального діалогу сучасним вчителем гуманітарних дисциплін. Розглядається актуальна педагогічна проблема – формування культури діалогового спілкування як невід’ємна складова гуманістичних цінностей та орієнтацій майбутнього вчителя та місце цієї проблеми в концепціях та працях А. С. Макаренка. Значне місце приділено розумінню його ідей, які стали основою частиною педагогіки видатного педагога. З’ясовано сутність поняття «педагогічна техніка» та запропоновано шляхи впровадження цих ідей у педагогічну практику та підготовку майбутнього вчителя педагогічного університету.

Ключові слова: педагогічна майстерність, культура діалогового спілкування, педагогічна техніка, Антон Семенович Макаренко, формування культури спілкування, педагогічна практика й підготовка майбутнього вчителя, педагогічний університет, видатний педагог.

Постановка проблеми. Ефективність освітнього процесу неможлива без оволодіння мистецтвом педагогічної техніки, без майстерності вчителя

вести цікавий діалог, який проявляється у взаємодії з учнями при прийнятті навчальних і виховних задач та завдань.

Оволодіння педагогічною технікою ведення навчального діалогу відіграє важливу роль у становленні і формуванні професійного рівня викладача. Уміння правильно й виразно говорити, вести цікавий діалог, добре й адекватно володіти мімікою, жестами, поглядом виразити свої почуття та ставлення, управляти своїм станом, володіти голосом, вести діалог з колегами та студентами чи вихованцями (А. С. Макаренко) є складовими частинами педагогічної техніки, які є важливими для підготовки майбутнього вчителя.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретично осмислити та створити на практиці методику педагогічного спілкування зміг видатний педагог А. С. Макаренко. Головним у спілкуванні вчителя й учнів він вважав стосунки, які ґрунтуються на повазі та вимозі вихователя до вихованців [1].

У роботі видатного педагога «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду» А. С. Макаренко повертається до ідеї про необхідність спеціальної підготовки майбутніх кадрів до технології виховної роботи за допомогою педагогічної техніки, зокрема культури діалогу зі студентами чи учнями: «Я вважаю, що наших педагогів у вузах, де вони навчаються, треба інакше виховувати. Для мене в моїй практиці ... стали вирішальними такі дрібниці, як стояти, як сидіти, як підвестися з стільця з-за столу, як підвищити голос, усміхнутися, як подивитись. Нас цього ніхто не навчав, а цього можна і треба начати, і в цьому є і повинна бути велика майстерність».

Ідеї А. С. Макаренка щодо необхідності формування у викладачів педагогічної майстерності ведення цікавого, актуального діалогу отримали практичне втілення в життя лише в кінці XIX століття.

Видатний гуманіст і, звичайно ж, геніальний педагог, А. С. Макаренко став повноправним та повномасштабним наступником титанів педагогічної науки Я. А. Коменського, Д. Локка, Й. Г. Песталоцці, А. Дістервега та К. Ушинського. Як неординарний педагог і літератор він став широковідомим у вітчизняних і зарубіжних педагогічних колах.

Метою статті є розгляд актуальних поглядів видатного українського педагога Антона Семеновича Макаренка в галузі педагогічної майстерності ведення діалогового спілкування як невід'ємної складової гуманістичних ціннісних орієнтацій молоді та місце цієї проблеми в концепціях А. С. Макаренка.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших педагогів, кого зацікавила педагогічна техніка вчителя був А. С. Макаренко. Він давав поради педагогам займатися розробкою питань педагогічної майстерності:

«Теорія повинна розробити педагогічну техніку, вона повинна обернутися обличчям до практики. До мене приходять молодь, яка закінчила вищі навчальні заклади. Вони знають психологію, фізіологію, педагогіку, а впусти їх примирити двох неслухняних учнів, і вони не знають як їм вчинити, а як підійти до цих дітей» [2, 99]. Антон Семенович стверджував, що володіння основами педагогічної техніки – необхідна умова розвитку професійної майстерності вчителя. Невміння налагодити відносини з учнями чи студентами, не вміння стримувати свої емоції, нецікавий діалог з ними, на думку педагога, призводить до неефективності педагогічної діяльності, безрезультатності професійних зусиль педагога. Антон Семенович зазначав у своїх роботах: «Студенти, які закінчили виші не знають: як потрібно вести діалог, як навчити дітей задавати запитання, не вміють сидіти, стояти. Ви говорили, що це неважливо. А я стверджую, що в педагогіці це найголовніше» [2, 138].

У сучасних умовах велика увага приділяється техніці мовлення вчителя. Мова – це один із головних інструментів у професійній педагогічній діяльності, від оволодіння яким залежить якість вирішення задач, яким буде діалог між викладачем (вчителем) та студентами (учнями) тощо.

Про значення техніки мовлення, постановки голосу у виховному процесі постійно згадував А. С. Макаренко в своїх педагогічних працях. Він зазначав, що жоден учитель чи викладач не може бути хорошим вихователем, не може працювати тому, що в нього не поставлений голос, він не вміє розмовляти з тим, кого навчає і не знає, в яких випадках як треба говорити» [1, 109].

Антон Семенович Макаренко одним із перших ввів поняття «педагогічна техніка», розглядаючи його як структурний компонент педагогічної майстерності та її основу. Він показав сутність педагогічної техніки, розробив її зміст. У першу чергу, на думку А. С. Макаренка, майстерність педагога проявляється зовнішньо: в управлінні собою, своїми почуттями, своїм обличчям, рухами, голосом: «Я став майстром тільки тоді, коли навчився і навчив дітей ставити запитання, коли навчився правильно і цікаво вести з дітьми навчальний діалог, коли навчився давати 20 нюансів у постановці обличчя, фігури, голосу. І тоді я не боявся, що хтось до мене не підійде і не відчує того, чого потрібно» [2, 242].

Особлива світла пам'ять у педагога залишилась про його викладача словесності Мефодія Васильовича Нестерова. Антон Семенович зазначав, що в роки навчання він ще не міг відрізнити, чим пояснюється його глибоке враження від деяких літературних творів: могутньою силою слова чи силою душі його викладача.

Описуючи образ улюбленого викладача А. С. Макаренка звертав увагу на зовнішні характеристики прояву цієї безперечно талановитої особистості. А. С. Макаренко зазначав, що Мефодій Васильович відрізнявся від усіх викладачів дивовижним виразом гідності та людської простоти. Манера подачі матеріалу, характерні особливості спілкування з учнями також вирізняли його серед інших. Нестеров завжди читав твори, стоячи за кафедрою. Він надавав перевагу простому, точному мовленню, в якому рідко зустрічалося відкрите запальне слово. А от у його міміці було стільки емоцій, розуму та стримуваної сили душі, що учні не могли відірватися від його обличчя [5]. У підході до навчання мови А. С. Макаренко стояв на позиції свідомого й ґрунтовного засвоєння кожним учнем не тільки правил і визначеної шкільною програмою лінгвістичної термінології, набуття вмінь і навичок грамотного письма, а також культури усного і писемного мовлення [5].

Антон Семенович вважав, що нову методику навчання мови потрібно будувати, беручи до уваги саму суть мови та її суспільні функції, ті докорінні соціальні зміни, які відбуваються в усіх сферах життя народу, зокрема й у сфері мовної культури, живого спілкування між людьми.

На думку А. С. Макаренка, навчити дітей говорити – це допомогти їм оволодіти словесним багатством вираження думки, мовною грамотністю, літературною мовою, мовленнєвим етикетом, говорити по суті, з неухильним дотриманням того, про що говориш, цінувати слово, бути його господарем. Тому серед вихованців педагога-новатора існував такий виховний прийом, як уміння «ручатися словом». Цим пояснюється методичне кредо педагога: повага до слова зумовлює увагу до його вивчення на уроках мови. Відомо, що А. С. Макаренко не любив безпредметне базікання. Навчаючи дітей говорити він одночасно привчав їх слухати те, що говорять інші, розглядав це як важливий елемент мовної культури. Також в обов'язки учителів, батьків, вихователів Антон Семенович включав безкомпромісну й систематичну боротьбу проти лайливих слів [2].

А. С. Макаренко зазначав, що вчитель повинен так говорити, щоб діти відчули в його словах волю, культуру, особистість. Мовлення вчителя – це мовлення, пристосоване для розв'язання специфічних завдань, що виникають у педагогічній діяльності, спілкуванні.

Мовлення вчителя буває двох різновидів – монолог (монологічне мовлення) та діалог (діалогічне мовлення). Найпоширенішими формами монологічного навчання вчителя є розповідь, шкільна лекція, коментар, пояснення, розгорнуті оціночні судження. Діалогічне мовлення широко

представлено в різного роду бесідах з учнями, які будуються у формі запитань і відповідей.

Педагогічна техніка включає в себе артистизм ведення цікавого діалогу, уміння поставити серію пізнавальних запитань, уміння грати роль на сцені та відповідні навички. Великий педагог зазначав, що для нього в його практиці, як і, викладачів, такі вміння стали вирішальними: як стояти, сидіти, як підвищити голос у тій чи іншій ситуації, як подивитися тощо. Їх цьому ніхто не вчив, а цьому треба вчитися і навчати інших, у цьому є велика майстерність для педагогічної діяльності. Професійна техніка може розглядатися і як якість особистості. Професійна техніка як якість особистості – це ступінь розвитку навичок та вмінь зі знаряддям праці, зокрема цікаве ведення діалогу з суб'єктами навчання. Педагогічна техніка – це найважливіший елемент професійної майстерності, першооснова педагогічних професійно-творчих умінь майбутнього вчителя при вивченні гуманітарних дисциплін.

Великий педагог був упевненим, що необхідно вміти управляти собою й контролювати міміку, обличчя повинно виражати те, про що говорить викладач, вираз обличчя повинен бути веселим, мудрим, але не похмурим. «Не може бути гарним співрозмовником педагог, – писав А. С. Макаренко, – який не володіє мімікою, який не може надати своєму обличчю необхідного виразу або стримувати свій настрій» [2, 156].

А. С. Макаренко писав, що ті, хто навчаються, «читають» обличчя педагога. Вони відгадують його ставлення, настрої, тому обличчя повинно не тільки виражати, але й приховувати почуття: не слід нести в аудиторію поганий настрій, потрібно показати на обличчі та у жестах те, що сприяє вирішенню пізнавально-творчих завдань чи проблемних ситуацій.

Не можна не погодитися з педагогом у тому, що вираз обличчя відповідає характеру мовлення, жестам, міміці, зацікавленості тощо. Жести, на думку А. С. Макаренка, повинні привертати увагу слухачів, мати змістовну інформацію, відповідати почуттям та думкам, які відчуває на даний момент викладач і студенти (учні). «Педагог повинен вести себе так, щоб кожний його рух виховував, і завжди повинен знати, чого він хоче на даний момент».

Особливе місце у низці професійних умінь педагогічної техніки Антон Семенович надавав розвитку мовлення педагога. «Я впевнений, що цікава інформація, яку почує студент (учень) від свого педагога має велике значення. Тому в нас багато помилок у тому, що ми не вміємо вести цікавий діалог з дітьми, яких навчаємо...» [2, 142]. А. С. Макаренко наголошував на тому, що справжній педагог повинен говорити з аудиторією, вести актуальний діалог з нею, а не говорити за текстом підручника чи конспектом. Студенти (учні), коли слухають педагога, коли їм цікаво з ним, коли вони теж

втілюються у вирішення тієї чи іншої проблеми – саме тут народжується плідна діалогова взаємодія між суб'єктами навчання.

Одним із обов'язкових елементів техніки мовлення, важливим для майбутнього педагога, є дикція. У своїх роботах Антон Семенович наголошував на необхідності роботи над дикцією викладача, оскільки його мовлення – взірець для тих, хто навчається, без дикції неможлива професійна обстановка в аудиторії, увага студентів (учнів) буде направлена в інший бік, а не безпосередньо на пізнавально-творчу проблему, що розглядається на заняттях.

Техніка мовлення – це сукупність прийомів чіткої вимови, інтонації та ритміки голосу. Для педагога чіткість вимови – професійна необхідність, яка сприяє правильному сприйманню учнями мови педагога. Для досягнення виразності звучання слід майстерно користуватися паузами. Мова вчителя повинна приваблювати своєю природністю, розмовним мелодичним малюнком. У процесі вивчення спецкурсу «Евристичний діалог у формуванні професійно-творчих умінь майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін» зроблено висновок, що біля 50% студентів мають суттєві недоліки в техніці мовлення, які спостерігалися на семінарах, практичних та лекційних заняттях. Основним недоліком у володінні голосом є монотонність, безжиттєвість мовлення, відсутність навичок виразного читання тощо.

У сучасній науковій літературі під комунікативною поведінкою розуміють таку організацію мовлення й відповідно до нього невербальної поведінки вчителя, яка впливає на створення емоційно-психологічної атмосфери педагогічного спілкування, на характер взаємин між учителем (викладачем) та учнями (студентами), на стиль їхньої діяльності.

Комунікативна поведінка вчителя оцінюється відповідно до того, що і як він говорить, які в нього тести, рухи, вираз обличчя, який підтекст мають його слова, на яку реакцію учнів (студентів) розраховані. Педагогічна ефективність комунікативної поведінки вчителя передусім залежить від того, який стиль спілкування з учнями притаманний учителеві, які в нього установки на взаємодію з учнями, якою мірою він відчуває психологічні особливості ситуації мовлення.

У вчителів, стиль спілкування яких з учнями будується на основі дружнього ставлення до них, комунікативна поведінка завжди спрямована на встановлення особистісного і пізнавального контакту, створення ситуації спільних роздумів і переживань.

Отже, рівень майстерності мовленнєвої діяльності вчителя визначається рівнем культури його мовлення і спрямуванням його комунікативної поведінки.

У процесі занять з курсу «Основи педагогічної майстерності», «Інноваційні освітні технології», «Риторика» з метою розвитку фонаційного дихання викладачами застосовуються різні вправи на постановку голосу, як правильно тримати той чи інший вираз обличчя, застосовуються вправи на техніку виразного читання, яка потрібна особливо для майбутніх педагогів гуманітарних дисциплін.

Для розвитку інтонації важливим є впровадження рекомендацій Антона Семеновича Макаренка: «Я говорив іноді: – Я – директор, ти – учень, ти зробив проступок. От я буду з тобою розмовляти, а решта слухайте, як я з ним розмовляю. Поставте йому пізнавальні запитання. Як ви будете запитувати...» [2, 225]. Отже, вже А. С. Макаренко навчав дітей ставити запитання, які допоможуть виявити істину чи вирішити будь-яке завдання, задачу, проблему.

У процесі проведеного дослідження особливо детально ми аналізували освітні продукти – результат евристичного навчання (доповідь, розповідь, КТС, твір-роздум, дискусію, диспут), де чітко повинна проявлятися образність лаконічність, точність, яскравість мовлення тощо. Але ці критерії, які характерні для доповіді, були визначені нами за допомогою серії послідовних поставлених студентами і викладачами пізнавально-творчих запитань (Як вираз обличчя повинен відтворювати тему доповіді? Чому для викладу моєї доповіді потрібно чітко вистроїти план, за яким я буду відповідати перед аудиторією? Чому від постановки голосу залежить увага аудиторії? Яким повинно бути мовлення аби чітко викласти основну інформацію у моїй доповіді? Яким чином мені розпочати діалог зі слухачами? тощо). Важливим засобом удосконалення культури діалогового спілкування є виступи студентів на семінарах, практичних заняттях з педагогіки, педагогічної творчості, з дисциплін гуманітарного спрямування (сучасна українська літературна мова, українська література, зарубіжна література тощо). Студент-опонент, який аналізує доповідь, допомагає іншим студентам здійснювати пошук найбільш відповідних літературному призначенню слів, їх точності, ясності і виразності.

Виступ студентів ми аналізуємо разом з академічною групою не тільки з позицій змісту викладеного, але й яка була техніка та культура мови, чи відповідала вона проблемі, що висвітлена в доповідях. А. С. Макаренко говорив, що помилки в колективі є загальними для всіх і тому для їх вирішення потрібно організовувати круглі столи для обміну тією чи іншою інформацією. Таким чином, у колективі створювалась активна діалогова взаємодія між суб'єктами навчання [1]. У ході практичного заняття з педагогічної майстерності група студентів розподіляється на три мікрогрупи

по 4–5 осіб. За допомогою жеребкування кожна мікрогрупа обирає тему чи проблему свого освітнього продукту. Кожному надається 15 хвилин для проекту вирішення проблеми. Така форма пізнавально-творчої діяльності сприяє адаптації до публічних виступів, розвиває педагогічну кмітливість, виховує взаємоповагу і взаємодопомогу.

Так, на сучасному етапі розвитку нашого суспільства, коли культ окремої особистості іноді доводиться до абсурду, час серйозно замислитись над місцем спадщини А. С. Макаренка в побудові виховних систем.

Висновки. Ми розглянули деякі найважливіші положення педагогічних ідей А. С. Макаренка щодо навчання мови, творче застосування яких, як і використання педагогічної спадщини видатного педагога в цілому, варті ретельного вивчення, нового осмислення та застосування на практиці у процесі формування культури спілкування підростаючого покоління. Оскільки сьогодні, коли процеси персоніфікації особистості об'єктивно стали причиною збільшення кількості комунікативних конфліктів, саме культура спілкування є важливим чинником суспільної інтеграції.

Безперечно, ця спадщина містить багато цінного й універсального. Велика кількість науково-методичних досягнень педагога-новатора вимагає свого подальшого і всебічного осмислення з позиції впливу, зв'язку з сучасністю та творчого впровадження в практику [2].

Але головне, що у відомих працях видатного педагога усіх часів, Антона Семеновича Макаренка, про педагогічну майстерність проходить думка про глибоку повагу до усіх вихованців (учнів, студентів). У своїй доповіді в одному з педагогічних закладів А.С. Макаренко наголосив на тому, що основним принципом у нашій педагогічній роботі є повага до людини [3]. Він дійшов висновку: головним у спілкуванні педагога і учнів мають бути стосунки, побудовані на повазі і вимогливості. Педагогічну майстерність він розглядав як мистецтво впливати на вихованця (студента, учня), примушуючи його переживати і усвідомлювати необхідність певної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А. С. Проблеми шкільного радянського виховання / А. С. Макаренко // Твори в 7 т. – К. : Радянська школа, 1954. – Т. 5. – С. 97–208.
2. Макаренко А. С. Деякі висновки з педагогічного досвіду / А. С. Макаренко // Твори в 7 т. – К. : Радянська школа, 1954. – Т. 5. – С. 209–300.
3. Макаренко А. С. Выступление в высшем институте просвещения / А. С. Макаренко // Избранные произведения : в 3-х т. – К. : Радянська школа, 1984. – Т. 3. – 422 с.
4. Педагогічна майстерність : підруч. / За ред. І. А. Зязюна. – 2-ге вид. – К. : Вища школа, 2004. – 440 с.
5. Тарасенко С. М. Основні положення формування культури спілкування у педагогічній спадщині А. С. Макаренка / С. М. Тарасенко // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008 – С. 160–166.

РЕЗЮМЕ

И. И. Проценко. Взгляды А. С. Макаренко на педагогическую технику современного преподавателя гуманитарных дисциплин.

В статье проанализированы взгляды выдающегося учителя А. С. Макаренко относительно педагогического мастерства, в частности, техники ведения учебного диалога современным учителем гуманитарных дисциплин. Рассматривается актуальная педагогическая проблема – формирование культуры диалогового общения как неотъемлемая составляющая гуманистических ценностей и ориентаций будущего учителя и место этой проблемы в концепциях и трудах А. С. Макаренко. Значительное место уделено пониманию его идей, которые стали основной частью педагогики великого педагога. Выяснена сущность понятия «педагогическая техника» и предложены пути внедрения этих идей в педагогическую практику и подготовку будущего учителя педагогического университета.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, культура диалогового общения, педагогическая техника, Антон Семенович Макаренко, формирование культуры общения, педагогическая практика и подготовка будущего учителя, педагогический университет, великий педагог.

SUMMARY

I. Protsenko. Looks of A. S. Makarenko on pedagogical technique of modern teacher of humanitarian disciplines.

In the article the looks of prominent teacher A. S. Makarenko are analysed concerning pedagogical mastery, in particular, techniques of conduct of educational dialogue of modern teacher of humanitarian disciplines. The pedagogical issue of the day is examined which concerns forming of culture of dialogue communication as an inalienable constituent of humanistic values and orientations of future teacher and place of this problem in conceptions and works of A. S. Makarenko. A considerable place is spared to understanding of his ideas that became basic part of pedagogics of prominent teacher. Essence of concept «Pedagogical technique» is found out and the ways of introduction of these ideas are offered in pedagogical practice and preparation of future teacher in the pedagogical university.

Key words: pedagogical mastery, culture of dialogue communication, pedagogical technique, Anton Semenovich Makarenko, forming of culture of communication, pedagogical practice and preparation of future teacher, pedagogical university, great teacher.